

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 378: 37.011.3 – 051

О.С. БІЛОУС,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті обґрунтовується необхідність модернізації підготовки кадрів в умовах вищої школи. Розглядається проблема реалізації системного підходу у формуванні творчої активності майбутніх педагогів, їх готовності до творчої професійної діяльності.

Ключові слова: педагогічна діяльність, системний підхід, творча активність, майбутній педагог.

Постановка проблеми. Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволяє говорити про те, що багато дослідників творчу активність вважають важливою стороною особистості сучасного педагога і показником успішності його педагогічної праці. В.О. Сухомлинський визнавав творчу природу педагогічної праці, розглядаючи її як творчий процес, для здійснення якого необхідний своєрідний неповторний світ думок, почуттів, дій педагога. Творчою педагогічна праця стає лише в тому випадку, якщо педагог активно впливає на педагогічні явища, моделює їх у педагогічно доцільному напрямі, вносить нове й оригінальне, займає в різних педагогічних ситуаціях активну позицію. Отже, результативність педагогічної праці пов'язана з високим рівнем виявлення творчої активності педагога.

Аналіз останніх досліджень. Активна педагогічна діяльність, за твердженням Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, Г.С. Костюка, Н.Д. Левітова, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна й ін., забезпечується повним розкриттям індивідуально-творчих можливостей особистості. Тому в числі особистісних характеристик сучасного педагога, майбутнього менеджера освіти й успішності його професійної діяльності не останнє місце займає творча активність.

У працях С.І. Архангельського і Л.П. Буєвої активність характеризується як міра діяльнісного вираження суспільної сутності фахівця, як кількісно-якісний бік його професійної діяльності і як система впливу людини на різні сторони життя. На їхню думку, професійна підготовка у вищій школі повинна бути спрямована на формування цього складного особистісного утворення як показника педагогічного професіоналізму.

Формулювання мети. Мета статті полягає у дослідженні системного підходу у формуванні в майбутніх педагогів творчої активності як показника їх професійної діяльності та конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Багато дослідників акцентують увагу на пошуках оптимальних шляхів і способів формування в студентів вищої педагогічної школи творчої активності.

У працях Н.В. Александрова, О.В. Киричука, В.О. Сластьоніна теоретично обґрунтовуються шляхи становлення соціально активної особистості педагога, який у майбутньому може обіймати керівні посади. Будучи переконаним у необхідності розробки наукових основ керування процесом підвищення активності майбутніх педагогів, у тому числі і її творчому характері, В.О. Сластьонін вважав, що «вивчення закономірностей формування соціально активної особистості вчителя в наш час проводиться з функціональних позицій, поза структурою його професійної діяльності» [5, с. 79]. На його думку, однобічність підходу не дозволяє реалізувати повною мірою системний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів відповідно до світових стандартів і стимулювати високий рівень формування їхньої творчої активності як важливого показника педагогічного професіоналізму.

Головна ж ідея системного підходу полягає в тому, що жодна дія не здійснюється в ізоляції від інших. Кожне рішення має наслідок для всієї системи. І саме тому системний підхід у керуванні дозволяє уникнути ситуацій, коли рішення в одній сфері перетворюється в проблему для іншої.

Досліджуючи природу діяльності, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, О.Л. Нікіфоров, В.С. Шевірьов однією з важливих характеристик вважають активність дій її учасників. Вони стверджують, що діяльність – це форма активності, структуру якої становлять: цільовизначення, поведінка і результат. Поведінка, будучи компонентом діяльності, має особистісний характер. Поведінка і діяльність – сторони активності людини. Формування активності майбутнього педагога визначається осмисленням цілей педагогічної діяльності, прагненням реалізувати свої можливості і здібності в професійній сфері, нестандартно підходити до вирішення професійно-педагогічних завдань. Творчу активність вони розглядають як умову і результат навчального процесу вищої школи.

Ускладнення завдань підготовки підростаючого покоління до життя, формування в молоді потреби в безперервній освіті, набування нею моральної поведінки значно ускладнюють функції сучасного педагога, підвищують вимоги до рівня його професіоналізму, підтверджують необхідність творчого стилю діяльності й активної професійної позиції.

Якщо раніше за основу ставилося вміння працювати, володіння практичними вміннями й виконавські функції, то сьогодні підвищується роль особистісних якостей, творчого потенціалу педагога. Коли виникає питання «про людський фактор, – пише Б.Ф. Ломов, – мова заходить про потреби і здібності людини, про мотиви її поведінки, її інтереси і творчі можливості, працездатність, про інтелект і емоції, про волю й характер, свідомість і самосвідомість, про формування соціальних установок і ціннісних орієнтацій тощо» [4, с. 25]. Творчу особистість можна сформувати тільки творчою особистістю педагога, здатною до активної, самостійної діяльності.

Як свідчить педагогічна практика, творча активність не виникає стихійно, не формується спонтанно. Успішність її розвитку неможлива без цілеспрямованої, систематичної роботи, модернізації змісту, методики й технології освітнього процесу у вищій школі.

Не випадково в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів досліджуються питання формування активної, творчої особистості педагога, теоретично обґрунтовуються й апробуються на практиці шляхи становлення творчого стилю діяльності й активної професійної позиції майбутніх фахівців засобами педагогічної освіти.

Є.В. Бондаревська вважає, що закони духовного розвитку, процеси і зміни, що відбуваються у внутрішньому світі особистості, повинні стати головними орієнтирами в підготовці педагога-професіонала. «Основним механізмом цього процесу, – вважає вона, – є власна активність особистості, включена у виховний процес як його суб'єкт і об'єкт» [2, с. 34]. Активність Є.В. Бондаревська вважає головним засобом формування індивідуальності, ціннісних орієнтацій особистості. На її думку, основою навчання у вищій школі має стати особистісно орієнтоване виховання майбутнього педагога, цінностями якого виступають «людина як предмет виховання, культура як середовище, яке ростить і годує особистість; творчість як спосіб розвитку людини в культурі» [2, с. 36].

Процес становлення особистості майбутнього педагога пов'язаний зі спілкуванням і спільною діяльністю людей. Він визначається як процес засвоєння індивідом соціального досвіду при входженні в соціальне середовище і професійну сферу, відтворення ним системи соціальних зв'язків за рахунок активного входження в навколишній світ. У цьому проце-

сі людина виступає активним суб'єктом саморозвитку. Однак вузівська практика говорить про те, що студент не завжди готовий протистояти середовищу, у яке він потрапляє, і активно діяти, що негативно позначається на повній самореалізації його особистості.

Завдання викладачів вищої школи полягає в тому, щоб навчити майбутніх педагогів, які, можливо, в майбутньому будуть обіймати керівні посади, протистояти негативним впливам навколишнього середовища, створити умови, в яких студенти могли б здобувати досвід активного впливу на процес професійного становлення, коригувати його хід, мати можливість прийняття рішень і свободи вибору способів оволодіння цим досвідом.

Майбутні педагоги повинні в процесі навчання у вищій школі усвідомити зміст педагогічної праці, який складається з організації «подієвої спільності» з колективом, надання допомоги в освоєнні позиції суб'єкта власного життя й діяльності. Студентам важливо знати, що головним завданням педагога є допомога зростаючій людині у визначенні й удосконалюванні її ставлення до самої себе, інших людей, до навколишнього світу, до обраної професійної діяльності.

Перебороти протиріччя, що має місце у сучасній шкільній практиці, між вимогами до характеру педагогічної праці, яка має бути індивідуально-творчою, і типовою заформалізованою підготовкою майбутнього педагога до педагогічної роботи можна, якщо в основу навчального процесу покласти формування й розвиток особистості вчителя, який володіє творчою індивідуальністю й активністю. Завдання полягає в тому, щоб персоніфікувати професійну підготовку майбутніх педагогів, спрямувати всі зусилля студентів не тільки на оволодіння технологією розвитку особистості учня, але і власної особистості. Найбільш значущою є зміна їхньої позиції з пасивних учасників навчального процесу в активних його учасників і організаторів.

Формування творчої активності студентів передбачає внесення значних корективів у професійну підготовку майбутнього вчителя. Цілком справедливо Л.В. Кондрашова бачить вихід у зміні навчальної позиції студентів, у її активізації й підвищенні її творчої спрямованості. З жалем вона констатує, що в дія педагогів-практиків переважає формалізм, догматизм, нездатність активізувати діяльність учнів у навчальній роботі. Підготовка творчої особистості учня неможлива без зміщення центра активності з учителя на кожного учня. Цього можна домогтися через цілеспрямовану роботу з формування в майбутніх педагогів творчої активності.

С.Г. Вершловський і Л.М. Лесохіна головне у формуванні творчого потенціалу педагога бачать у становленні його активної професійної позиції і творчого стилю діяльності.

Розглядаючи творчу активність як один з показників педагогічного професіоналізму, багато сучасних дослідників (Є.В. Бондаревська, Л.В. Кондрашова, В.Н. Максимова, В.В. Серіков, І.С. Якиманська й ін.) говорять про необхідність зміни застарілих навчально-дисциплінарних моделей освіти на особистісно орієнтовану парадигму, тобто реалізації інформаційної, формуючої, розвиваючої, активізуючої сторін сучасної освіти. Старий принцип – працювати з логіки навчального предмета, засвоєння суми знань і умінь не відповідає умовам, що змінилися. У ситуації конкурентоспроможності й затребуваності майбутньому педагогу необхідна якісна професійна підготовка, основу якої, на наш погляд, становить особистісно орієнтована освіта.

Розвиваючи ідею про переорієнтацію характеру навчання з предметного на особистісно орієнтоване, ми вважаємо, що якість підготовки фахівців поєднано зі зміною пріоритетів у процесі розвитку української державності, з переорієнтацією вищої школи на розвиток особистості студентів. Однак, на жаль, відзначаємо, що цьому процесу поки ще не вистачає цілеспрямованості й науково-методичного забезпечення. Саме тому «особистісне» перетворення навчального процесу відбувається спонтанно, повільно, неефективно.

Творча активність як складне особистісне утворення може бути не тільки метою, але й результатом освітнього процесу, якщо в практику навчання впроваджувати особистісно-стверджуючі ситуації, переносити спілкування в діалогічну площину, формувати позитивні образи «Я» (у тому числі і професійного), змінювати позицію учасників педагогічного процесу з пасивно-виконавської на активно-творчу.

Визначення цілей вищої освіти має забезпечити відмову від універсальних моделей «навченості» і орієнтувати навчальний процес на формування індивідуального стилю життя і мислення, соціокультурного і світоглядного самовизначення майбутніх педагогів.

Основними механізмами управління ми вважаємо власну активність особистості, включену в освітній процес як його суб'єкт і співавтор, а результатом, підсумком – розвиток суб'єктних властивостей особистості: внутрішньої незалежності, самостійності, самодисципліни, самоконтролю, самоврядування, саморегуляції, здатності до рефлексії та ін.

Творчу активність особистості ми розглядаємо як мету, умову й результат сучасного навчання. Завдання педагога Є.В. Бондаревська бачила в активізації позиції того, хто навчається, у педагогічному процесі і своєчасній підтримці педагогом творчих пошуків і розв'язання учнями навчально-пізнавальних проблем. Успішність вирішення цього завдання вона пов'язувала з готовністю педагога до творчої професійної діяльності.

Проблему організації навчального процесу у вищій школі ми вбачаємо у тому, щоб кожен студент мав можливість самостійно формулювати і ставити цілі, приймати рішення, активно діяти, нести відповідальність за власні дії й досягнуті результати.

Відзначаючи необхідність опори на творчий підхід студентів у вирішенні навчальних завдань, ми дотримуємося позиції І.Я. Лернера і І.К. Журавльова, які вважали, що скільки завгодно можна закликати студента бути творчо активним, творчою особистістю – усе це буде даремно, поки студент не оволодіє розумовим інструментарієм, творчими процедурами, способами евристики, тобто тими структурами, які й становлять сутність творчої діяльності. Ці структури в узагальненому вигляді подають І.Я. Лернер і І.К. Журавльов:

– самостійне перенесення раніше засвоєних знань і умінь у нову ситуацію (це основна процедура);

– бачення проблеми в знайомій ситуації;

– бачення нової функції об'єкта;

– визначення структури об'єкта (проблеми);

– бачення альтернативи вирішення чи його способу;

– комбінування раніше засвоєних способів діяльності відповідно до проблеми, що виникла [3, с. 141].

Формування творчої активності в навчальному процесі передбачає його організацію таким чином, щоб він виступав постійним «збирачем» діяльності з окремих дій студентів у систему, підпорядковану певним цілям і принципам. Це складний шлях вирішення навчальних завдань шляхом подолання труднощів, пошуків оптимальних рішень з опорою на власний досвід, професійні уявлення й устремління. Причому позитивна динаміка рівня творчої активності поєднана з виявленням потреби студентів в особистісно-професійному зростанні протягом усього періоду професійної підготовки, нестандартному виконанні навчальних функцій, стійкому інтересі до саморозвитку, самовдосконаленні і професійному самоствердженні.

Переорієнтація цілей освітнього процесу з навчального предмета на особистість студентів передбачає і реалізацію таких компонентів їх професійної підготовки до майбутньої педагогічної діяльності:

– особистісно-гуманітарна орієнтація всієї системи її організації;

– системне бачення професійно-педагогічної діяльності;

– своєчасне діагностування рівня розвитку творчої активності студентів і її впливу на зростання їхнього професіоналізму;

– спрямування усіх дидактичних засобів на розвиток творчого стилю діяльності й активної позиції студента в навчальній роботі;

– оволодіння методикою творчої роботи і з'ясування основ професійно-творчої праці педагога;

– розвиток професійно-педагогічних здібностей і впровадження в освітній процес педагогічного моніторингу.

Усі складові професійної підготовки повинні допомогти студенту знайти своє місце в житті, самореалізуватися, пізнати самого себе, свої можливості і здібності. Студентам власна потреба в реалізації себе як особистості, «потреба стати значним» (Д. Карнегі). Навчальна діяльність є засобом самореалізації майбутніх педагогів. Знання й уміння, які здобуваються студентами в процесі професійної підготовки, є не стільки цілями навчання, скільки засобами самореалізації їхньої особистості. Зміст професійної підготовки у вищій школі, набуття знань і умінь перестає бути кінцевою метою вузівського навчання, а висту-

пає засобом самозміни, саморозвитку особистості студентів. Процес міркування, процес викладання, орієнтація на способи дії неможливі без певного рівня активності і творчого ставлення до навчальної роботи студентів.

Процес формування творчої активності розглядається як динамічна система, що постійно розвивається, базована на системному підході до організації навчання у вищій школі. Кожен елемент системи – це самодіяльний початок, що містить у собі джерело активних дій студентів, які нічого не приймають на віру, а постійно переробляють, розвивають власну діяльність. Завдання полягає в тому, щоб у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів збуджувати в них потребу в активній пізнавальній діяльності, у самоосвіті й самоствердженні.

Розвиваючий початок професійної підготовки у вищій школі є можливим у тому випадку, якщо викладач вирощує нові якості у студентів, а не пропагує свої цілі, завдання, програми дій. Як справедливо вважає О.С. Анісімов, «не одержання знань і навіть не володіння знаннями стає ціннісним орієнтиром освіти, а формування здатності до самоорганізації в навчальній, професійній діяльності, здатності до самозміни і саморозвитку» [1, с. 121–122].

При формуванні творчої активності на перший план виходять способи навчальної діяльності, а самі знання стають вторинним продуктом професійного становлення майбутніх педагогів. Завдання полягає в тому, щоб організувати навчальну роботу студентів, яка б, насамперед, допомагала студентам оперувати засвоєними знаннями й уміннями як інструментом розвитку їхнього професійного вигляду, професійного «Я».

Сьогодні необхідно відмовитися від переконання, яке сформувалося в рамках традиційної педагогіки, про поступовість і лінійність процесу розвитку і професійного становлення особистості. У традиційному навчанні, основу якого становить поступовість і лінійність процесу розвитку, немає місця власній особистості студента. А тому не завжди майбутній педагог може усвідомити, звідки беруться джерела й рушійні сили для саморозвитку й самоствердження.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не є вичерпним у розробці означеної проблеми. Виконана робота дозволяє побачити перспективи подальшого вивчення проблем якості підготовки сучасних фахівців у світлі вимог Болонського процесу. З вивченням цих питань ми пов'язуємо подальшу дослідницьку роботу з визначення шляхів підвищення якості підготовки сучасного педагога і забезпечення високого рівня його професіоналізму.

Список використаних джерел

1. Анисимов О.С. Методологическая культура педагогической деятельности и мышления / ИНОАН СССР. Всесоюзный методологический центр / О.С. Анисимов. – М.: Экономика, 1991. – 416 с.
2. Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1995. – № 4. – С. 29–35.
3. Лернер И.Я. Интеллектуальный потенциал – веление времени. Современная дидактика: теория – практике / И.Я. Лернер, И.К. Журавлев. – М.: ИТП и МИО РАО, 1993. – С. 140–153.
4. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Знание, 1984. – 78 с.
5. Слостенин В.А. Формирование социально-активной личности учителя / В.А. Слостенин // Советская педагогика. – 1981. – № 1. – С. 76–84.

References

1. Anisimov, O.S. (1991), *Metodologicheskaja kul'tura pedagogicheskoi dejatel'nosti i myshlenija* [Methodological culture of teaching and thinking], Jekonomika Publ., Moscow, USSR, 416 p.
2. Bondarevskaja, E.V. (1995), *Cennostnye osnovanija lichnostno-orientirovannogo vospitanija* [Value foundations of student-centered education]. *Pedagogika* [Pedagogy], no. 4, pp. 29-35.

3. Lerner, I.Ja. and Zhuravlev, I.K. (1993), *Intellektual'nyj potencial – velenie vremeni. Sovremennaja didaktika: teorija - praktike* [The Intellectual potential of the order of the day. Modern didactics: theory - practice], ITP and MIO RAO Publ., Moscow, Russia, pp. 140-153.

4. Lomov, B.F. (1984), *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii* [Methodological and theoretical problems of psychology], Znanie Publ., Moscow, USSR, 78 p.

5. Slastenin, V.A. (1981), *Formirovanie social'no-aktivnoj lichnosti uchitelja* [formation of a socially active individual teachers], *Sovetskaja pedagogika* [Soviet pedagogy], no. 1, pp. 76-84.

В статье обосновывается необходимость модернизации подготовки кадров в условиях высшей школы. Рассматривается проблема реализации системного подхода в формировании творческой активности будущих педагогов, их готовности к творческой профессиональной деятельности.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, системный подход, творческая активность, будущий педагог.

The necessity of personnel's training modernization in the conditions of higher schools is grounded in the article. The issue of implementing a systemic approach towards the formation of future teachers' creative activities and their readiness for professional activities is studied in the paper.

Key words: pedagogical activity, systemic approach, creative activities, future teacher.

Одержано 25.02.2015.